

<p>درس: ۱۳</p> <p>طراح: مرضیه وروائی</p>	<p>بسمه تعالی</p> <p>معاونت آموزش متوسطه آموزش و پرورش</p> <p>دفتر آموزش متوسطه نظری</p> <p>دبیرخانه راهبری کشوری درس تاریخ</p> <p>تولید شده در استان کرمانشاه</p>	<p>محتوای نوشتاری</p> <p>کتاب تاریخ معاصر</p> <p>سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹</p>
--	--	---

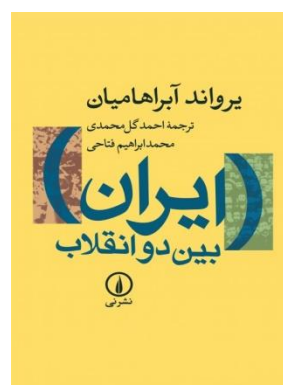
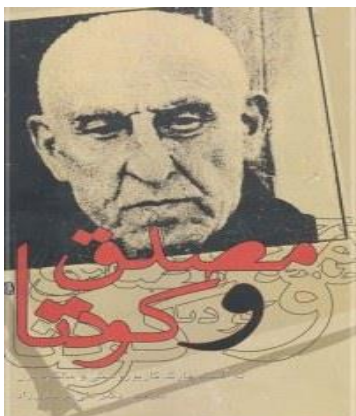
عنوان: زمینه های کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ش

اهداف یادگیری

آشنایی دانش آموزان با علل استعفای مصدق و نقش آیت الله کاشانی در قیام ۳۰ تیر و برکناری قوام السلطنه - دوره دوم نخست وزیری مصدق و زمینه های کودتای ۲۸ مرداد و سرکوبی نهضت ملی نفت و سقوط دکتر مصدق

منابع مطالعاتی پیشنهادی:

- ۱ - ایران بین دو انقلاب: پروانده آبراهامیان، ترجمه احمد گل محمدی و محمد ابراهیم فتاحی، تهران ۱۳۹۲، نشر نی
- ۲- مصدق و کودتا: مارک گازیوروسکی و مالکوم برن، ترجمه مرشدی زاده، تهران ۱۳۹۷، قصیده سرا

چکیده نکات مهم درس:

قیام ۳۰ تیر:

مصدق برای برخورد قاطع با مخالفان که در رأس آنها دربار قرارداداشت، از شاه پست وزارت جنگ را درخواست کرد. شاه که از قدرت طلبی های مصدق می ترسید، با این درخواست مخالفت کرد و در نتیجه مصدق استعفا کرد. قیام مردمی ۳۰ تیر ماه ۱۳۳۱ به رهبری آیت الله کاشانی موجب شد تا شاه با برکناری قوام السلطنه بار دیگر مصدق را به نخست وزیری منصوب کند.

دور دوم نخست وزیری دکتر مصدق:

مصدق با حفظ سمت، وزارت جنگ را بر عهده داشت و از موقعیت مستحکمی برخوردار بود، اما اختلاف سیاسی با آیت الله کاشانی پیدا کرد و زمینه ی دسیسه های شاه و دربار و مخالفان داخلی را فراهم کرد. انگلیس که از ملی شدن نفت ضربه خورده بود، به توطئه علیه مصدق پرداخت. علاوه بر این موارد، ضعف ساختاری کابینه دولت و بی کفایتی برخی اعضای کابینه مصدق، نهضت را از حمایت ها و پشتیبانی های مردم و افکار عمومی بی نصیب کرد.

حضور مردم در قیام ۳۰ تیر

عوامل زمینه ساز کودتای ۲۸ مرداد: الف - عوامل داخلی ب - عوامل خارجی

الف عوامل خارجی: انگلیس و آمریکا:

ترومن ، رئیس جمهور آمریکا در رقابت نفتی با انگلستان در خاورمیانه بود و می خواست به سلطه ی انحصاری انگلیس بر نفت ایران پایان بدهد و در نفت سهیم باشد ، در نتیجه در ابتدا به حمایت از ملی شدن نفت پرداخت.

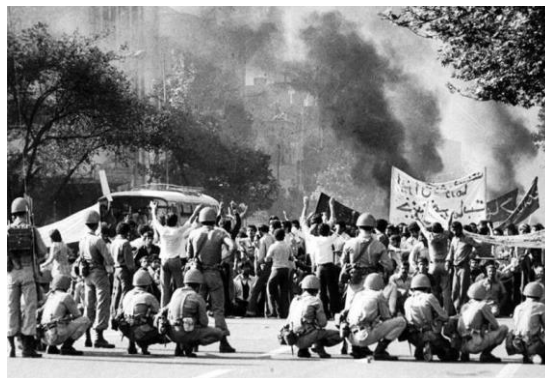
حفظ ثبات بازار نفت برای جلوگیری از بحران اقتصادی ، آمریکا را به میانجیگری میان ایران و انگلستان کشاند.

آمریکا در دوران جنگ سرد با شوروی بسر می برد. انگلستان با بزرگ نشان دادن خطر نفوذ کمونیسم و حزب توده قول داد که

شرکتهای نفتی آمریکا را در منابع نفتی ایران شریک کند و توانست سیاست حمایت آمریکا را از ملی شدن نفت در ایران به طرف سیاست "مداخله گری" بچرخاند.

اینگونه شد که فرمانده آمریکایی کودتا ، روزولت طرح انگلیس در عملیات "چکمه" ، را که برای بر اندازی دولت مصدق و سرکوب نهضت ملی شدن نفت به کمک کودتا واز طریق قدرت نظامی بود، در عملیات مشترک دیگری به نام "عملیات آژاکس" برنامه ریزی و اقدام کرد.

انگلیس در عملیات چکمه اقدام به تحریم خرید نفت ایران و تهدید کشورهای خریدار نفت به تعقیب و مجازات کرد و سعی در تضعیف دولت مصدق کرد.

عملیات چکمه

شوروی به خاطر خرید گندم از ایران در زمان جنگ جهانی دوم ۱۱ تن طلا به ایران بدهکار بود و در شرایطی که ایران گرفتار بحران اقتصادی شده بود، عملاً با پرداخت نکردن این بدهی کودتاچیان را در رسیدن به اهدافشان یاری کرد.

ب - عوامل داخلی کودتا:

اب - حزب توده:

حزب توده به شوروی وابسته بود و تنها خواستار ملی شدن نفت جنوب بود. سازمان نظامی حزب توده یکی از ارکان مهم حزب بود که در رسته های مختلف ارتش ایران فعالیت داشتند و از طریق شبکه ی اطلاعاتی خود در ارتش ایران از برنامه کودتا از سه روز قبل از روز کودتا با خبر شد. حزب توده به دلیل در اختیار داشتن پست های نظامی مهم می توانست مانع موفقیت کودتا شود؛ برخلاف مقطع زمانی پس از واقعه ی ۳۰ تیر که در خروج شاه از ایران و فرارندم انحلال مجلس دوره ی هفدهم که از مصدق حمایت کردند، در فاصله ی کودتای ناموفق ۲۵ مرداد تا کودتای ۲۸ مرداد، نیروهایش را از خیابانها فرا خواند و در برابر کودتا واکنش مهمی انجام نداد.

ب۲ - شبکه بدامن:

ایران از ملی شدن نفت کوتاه نیامد و موفقیت کودتا علیه مصدق به فضای روانی مناسب نیاز داشت. انگلیس و آمریکا در پوشش حزب توده این شبکه را ایجاد کردند و از طریق آن برای اجرای موفق کودتا دست به یک سلسله عملیات سیاسی و فرهنگی زدند. شیوه کار این شبکه نفوذ در احزاب و جریان های سیاسی، ایجاد بلوا و آشوب در کشور، اختلاف افکنی میان اعضای نهضت ملی بود.

این شبکه با پوشش حزب توده ایجاد شده بود و توانست در جنگ سرد آمریکا با شوروی و همچنین فراهم کردن اذهان عمومی و بد بین کردن آنها نسبت به رهبران نهضت وظیفه خود را عملی کند و به اصطلاح با یک تیر دو هدف را نشانه بگیرد.

۳ب - شاه و درباریان:

همراهی شاه با نهضت ملی نفت به معنی تضعیف قدرت و موقعیت او و برکناریش از سلطنت بود. حمایت شاه از کودتا علیه مصدق برای کودتاچیان بسیار مؤثر بود؛ وقتی اختلافات رهبران و اعضای نهضت بالا گرفت، شاه به اجرای کودتا تن در داد.

وابستگان شاه، از جمله اشرف پهلوی، خواهر شاه و مادرش و افراد دربار از جمله اسدالله علم و شاپور ریپورتر (مسئول شبکه بدامن) در مقابل نهضت ملی نفت ایستادند و به همکاری با دولت انگلیس پرداختند. به همین دلیل پس از قیام ۳۰ تیر مصدق اشرف پهلوی و مادرش را از ایران اخراج کرد. در برقراری ارتباط انگلیس با آنها در دوران تبعید، موقع مراجعت به ایران، اشرف در انتقال نظرات و توقعات کودتاچیان و با اشاره به خطر سقوط شاه و تکرار تجربه اخراج پدرشان در شهریور ۱۳۲۰، توانست شاه را به انجام کودتا تشویق و تحریک کند و نقش خود را در انجام کودتا تکمیل کند.

۴ب - مطبوعات:

در روزهای حساس قبل از کودتا، مطبوعات مهمترین ابزار دست شبکه بدامن و کودتاگران برای سازماندهی و آماده کردن افکار عمومی برای اجرای موفق کودتا بود. نقش مطبوعات در کودتا؛ ایجاد شایعات و تبلیغات ویرانگرو تخریب شخصیت مصدق، ایجاد نارضایتی مردمی از دولت و تشدید اختلاف بین رهبران نهضت بود.

۵ب - اشتباه مصدق در انحلال مجلس هفدهم:

یکی از مجالس تشکیل شده در ایران که دولت بیشترین نماینده موافق خود را در آن داشت، همین مجلس هفدهم بود که به دولت مصدق مشروعیت و مقبولیت بخشیده بود. مصدق با انحلال مجلس

هفدهم به بهانه ی نفوذ و تحریکات بیگانگان و ایجاد مانع برای اقداماتش، قانونی و مشروع بودن دولت خود را خدشه دار و راه کودتا را هموار کرد .

رفراندوم انحلال مجلس هفدهم

۶ب- اعتماد بیش از حد مصدق به آمریکایی ها:

آمریکا بر سر منافع نفت با انگلیس به توافق رسیده بودند و برای تصاحب منابع نفت ایران فعالانه عمل می کردند.

۷ب- جدا شدن مصدق از روحانیت :

آیت الله کاشانی درنامه ای هشدار اشتباه بودن انحلال مجلس هفدهم و کودتای قریب الوقوع را به مصدق داد. مصدق در پاسخ نامه از ایشان خواست در امور سیاسی کشور دخالت نکنند .

خلاصه درس :

کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ش توسط انگلیس و آمریکا برای سرنگونی دولت مصدق و سرکوب نهضت ملی نفت ایران و به کمک عوامل داخلی برنامه ریزی و با موفقیت اجرا شد.

پرسش ها یا فعالیت های مکمل برای درک بهتر مطلب مطرح شده در درس: